

Peter Planyavsky, *Anton Heiller – Alle Register eines Lebens*.
Edition VA bENE & Musikverlag
Doblinger (Doblinger 09 716)
Wenen 2009
335 blz.
ISBN: 978-3-902667-15-1
Prijs: ca. € 25
www.doblinger.at

Paul Angerer, *Mein musikalisches Leben – ein Capriccio*.
Wiener Dom-Verlag
Wenen 2010
272 blz.
ISBN: 978-3-85351-222-7
Prijs: € 24,90
www.domverlag.at

Twee Oostenrijkse levensverhalen

Dat veel van de ‘neobarokke’ idealen vooroorlogse, Duitse wortels hebben, is, vooral na verschijning van het boek *Orgels van de Wederopbouw* voor veel organisten geen nieuws meer.¹⁾ In Nederland ligt de nadruk van publicaties over de neobarok op de invloed van de Deense orgelbouw. Bij beschrijvingen van controverses over orgelbouw en -restauraties is de renovatie van het Müller-orgel in Haarlem (Marcussen, 1959-1961) een graag gebruikt voorbeeld. Relatief recent zijn Duitstalige publicaties verschenen over twee personen die vanaf de tweede editie van het Haarlemse orgelfestival (1952) van zich hebben doen spreken op het gebied van orgelspel en -compositie. In 2009, het jaar van Anton Heillers (1923-1979) dertigste sterfdag, publiceerde de Weense organist Peter Planyavsky een biografie over zijn oud-docent en vriend. In 2010 deed Paul Angerer (*1927) een autobiografie het licht zien.

De twee levensverhalen zijn heel verschillend van stijl, maar hebben enkele overeenkomsten die, ook in verband met de Nederlandse naoorlogse cultuur, van belang kunnen zijn. De belangrijkste is misschien wel de overeenkomst tussen Oostenrijk en Nederland – net als Denemarken kleinere, aan Duitsland grenzende landen – in de zoektocht naar een ‘objectieve’ orgelstijl nog voordat de beide orgelculturen intensief met elkaar in contact kwamen en Marcussens orgels in beide landen bekend waren. Dat Paul Angerer in die zoektocht volgens de Haarlemse jury met zijn Praeludium und Fuge ‘Halapé’ op de goede weg zat, blijkt uit het feit dat hij er de eerste prijs mee won tijdens het eerste compositieconcours (1954).²⁾

1) Hans Fidom (red.), *Orgels van de Wederopbouw* (Zutphen 2006).

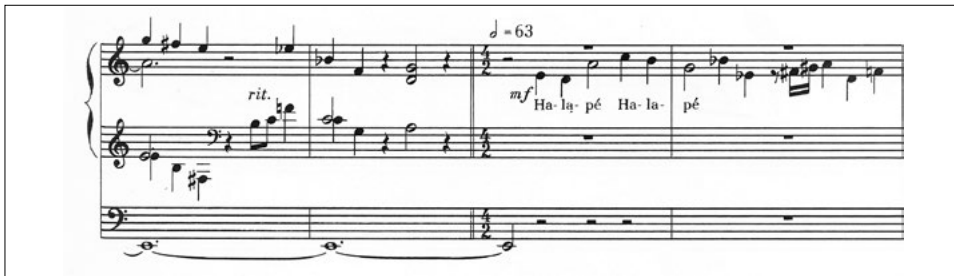
2) Paul Angerer, *Praeludium und Fuge (Halapé)*,

Opvallend is dat zowel Heiller als Angerer een organist was van wie de indruk ontstaat dat hij zijn muzikale carrière voor het uitkiezen had. Anton Heiller is al tijdens de oorlog, maar vooral in de eerste jaren daarna, actief als organist, klavecijnist, pianist, continuospeler, assistent bij Haydn-uitgaven van Robbins Landon, conservatoriumdocent, componist, zanger en dirigent. Vooral als dirigent, zo concludeert Planyavsky, is Heiller misschien een carrière misgelopen. Dit blijkt uit bijvoorbeeld een verzoek van dirigent Herbert von Karajan (1908-1989) om zijn assistent te worden en het gegeven dat Heiller na de oorlog de eerst aangewezen persoon is om een groot bezet, moeilijk en complex werk als *Das Buch mit sieben Siegeln* van Franz Schmidt (1874-1939) te dirigeren.

Paul Angerer is een goede vriend van Heiller en werkt veel met hem samen voordat hij vertrekt naar Zwitserland in 1948. Heiller voert verschillende van Angerers composities uit, maar laatstgenoemde krijgt, na een vioolopleiding, aanvankelijk een loopbaan als altviolist. Angerer is echter gesteld op zijn vrijheid en kiest na enige jaren ervoor het veilige orkestleven te verlaten. Hij zal zich ontwikkelen tot dirigent en artistiek leider van festivals en is vanaf 1984 presentator voor de radio, maar het componeren voor uiteenlopende media is een constante factor.

Heiller en Angerer dwingen respect af door het combineren van een bestaan als topmusicus met een ongelooflijke veelzijdigheid. Beide levensverhalen geven inzicht in het Weense muziekleven tijdens en direct na de oorlog. In deze jaren ontstaat er een gunstig klimaat voor eigentijdse, ‘avant-gardistische’ muziek; Heiller en Angerer spelen daarin een belangrijke rol.

uitgegeven bij Doblinger (Wenen 1976).

Paul Angerer, 'Halapé', overgang van Praeludium naar Fuga met het Halapé-thema. Uit: Paul Angerer, 'Praeludium und Fuge (Halapé)' (Wenen 1976) 9

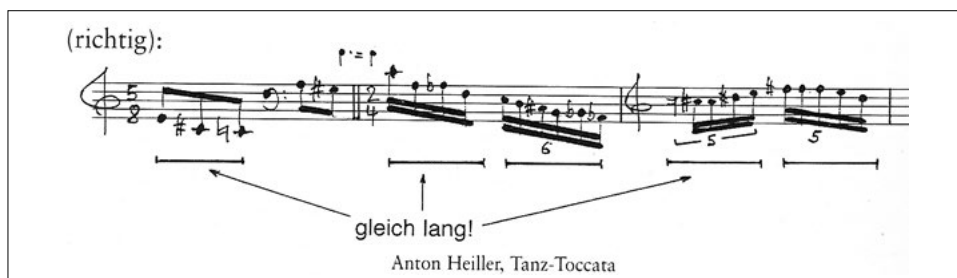
Hoewel Planyavsky's boek zeker een hommage is, is het indrukwekkend dat de schrijver, ondanks de persoonlijke relatie, geen hagiografie heeft geschreven. Het is te merken dat Planyavsky geprobeerd heeft een professionele distantie tot zijn onderwerp te houden en doorgaans is het boek, waarvan veel informatie uit door hem afgenomen interviews afkomstig is, goed gedocumenteerd. Een verrassing is de uitgebreide discografie, waarin ook de opnames uit het NCRV-archief (<http://orgelconcerten.ncrv.nl>) vermeld zijn. Vanwege Heillers veelzijdigheid heeft Planyavsky gekozen voor een thematische opbouw van het boek, waarin hij goed geslaagd is.

Heel anders is de autobiografie van Paul Angerer. Hoewel de persoonlijke benadering van een ooggetuige van het Oostenrijkse muziekleven zeker een aanvulling kan zijn, heeft het geheel toch meer weg van een plakboek. De vele afbeeldin-

gen en anekdotes voorkomen al te veel verveling in de chronologische aaneenschakeling van succesverhalen vanuit ik-perspectief.

Met betrekking tot 'Haarlem', de enige aan Nederlandse orgelcultuur gerelateerde episode in Angerers boek, is de anekdote over de winnende compositie de moeite waard. De Praeludium und Fuge draagt de naam 'Halapé', het motto dat Angerer gebruikte bij de anonieme inzending van zijn compositie. Zoon Pierre Angerer, dan drie jaar oud, heeft moeite de naam van zijn zusje Ursula uit te spreken en maakt er 'Halapé' van. Vader Paul herinnert zich niet meer of Pierre de naam op zelfverzonnen noten zong of dat hij de noten oppikte uit vaders pianospel, maar als de Haarlemse jury naar de betekenis van het motto vraagt, wijst vader op Pierre en Ursula en zegt: 'Dit kleine meisje is Halapé – en deze dreumes is de componist van het fugathema!'

Planyavsky's visie op juiste tempo-overgangen in maat 83-85 van Heillers 'Tanz-Tocatta' (Planyavsky, Anton Heiler, 226)

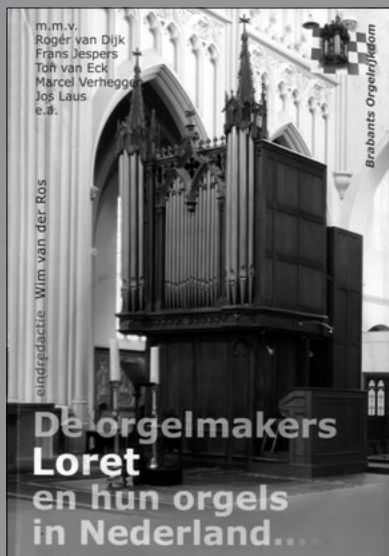

Veel meer aandacht voor het Haarlemse festival is er in de biografie over Anton Heiller. Na het winnen van het improvisatieconcours in 1952, zal Heiller er jarenlang docent Bach-interpretatie zijn. Anno 2012 lijkt het logisch dat Heiller, juist beroemd vanwege zijn Bach-spel, deze workshop gaf en zo bijdroeg aan het succes van de zomercursus als geheel. In hoofdstuk 3 is te lezen hoe uniek 'Haarlem' was en belangrijk voor Heiller zelf, zowel voor hem persoonlijk als voor zijn loopbaan.

Andere hoofdstukken gaan over de muzikale opvoeding, verklaringen voor de zeer snelle carrière van de jeugdige Heiller direct na de oorlog, het Amerikaanse succes, religie, werklust, een vroeg intredende ouderdom en kenmerken van Heillers orgelspel. Voor de composities zijn twee hoofdstukken ingeruimd, waarbij Planyavsky probeert een klassieke indeling van een vroege (tot 1956), een midden en een late (na 1970) compositieperiode te ontdekken. De schrijver geeft aan dat de scheidslijnen zeer dun zijn, wat de vraag oproept of dit type periodisering echt nodig is. De improvisatieschetsen over 'Nun komm' der Heiden Heiland', bijvoorbeeld, stammen uit 1972 maar zijn op stilistische gronden te beschouwen als verwant aan de vroege periode.³⁾ In een andere publicatie is de scheidslijn tussen vroege en middenperiode zeven jaar eerder gesteld.⁴⁾ De indeling van een oeuvre in periodes is klassiek voor biografieën, maar kan de indruk wekken dat een stilistische taal na een bepaald jaar niet langer onderdeel is van de persoonlijkheid van een componist. Juist dit probeert Planyavsky elders, met een thematische in-

3) Anton Heiller, 'Variationen über Nun komm' der Heiden Heiland', uitgegeven door Monika Henking bij Doblinger (Wenen 1985).

4) Peter Planyavsky, 'Zum Orgelschaffen Anton Heillers' in *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*, als facsimile uitgegeven bij Doblinger (Wenen 1981).

Wim van der Ros (eindr.), *De orgelmakers Loret en hun orgels in Nederland.*

Uitgave Vereniging Brabantse Orgelfederatie
Veldhoven 2011

224 blz. (2 cd's ingesloten)

Brabantse Orgelrijkdom VIII

Prijs: € 24,95 (& € 3,75 verzendkosten)

bestellen via:

penningmeester@brabantorgel.nl

deling, te voorkomen.

Waardevol is dat Planyavsky de stilistische achtergronden van Heillers composities schetst. De werken kenmerken zich over het algemeen door gebruik van polyfone technieken en een hang naar dodecafonie. In verband met de vroege werken en de chromatiek wordt duidelijk dat veel verklaard kan worden vanuit de stijl van Franz Schmidt. Planyavsky deelt hier en daar zijn ideeën over interpretatie en corrigeert nu en dan enkele drukfouten in uitgaven. Niet alle vroege orgelwerken worden besproken, waarschijnlijk omdat het jeugdig werk nog te weinig 'Heilleraans' is. De keuze is begrijpelijk, maar persoonlijk had ik, vanwege Planyavsky's autoriteit op dit gebied, graag gelezen wat de schrijver vindt van het resultaat dat een zeventien- à negentienjarige Bach-fanaat bereikt met Passacaglia in c.⁵⁾ De toegankelijkheid van het boek had geholpen kunnen zijn door een werkenlijst met paginaverwijzingen.

Ruime aandacht is er voor Heillers ideeën met betrekking tot orgelbouw, de voorliefde voor mechanische sleeplade-orgels en de 'bekering' tot Marcussen. Egon Krauss wordt opgevoerd als het orgelbouwkundige 'geweten' van Heiller, wat des te interessanter is als blijkt dat beide personen juist met betrekking tot de Haarlemse restauratie aanvankelijk met elkaar van mening verschilden.

Hoewel Planyavsky aangeeft de privésfeer van de familie 'niet aangetast' te hebben, betekent dit zeker niet dat het boek onpersoonlijk is, integendeel! Er wordt ruim geciteerd uit Heillers uitvoerige correspondentie en vooral de briefwisseling tussen 'Toni' en zijn vrouw Erna geeft een uniek inkijkje in het persoonlijke leven. Mij troffen vooral

de passages over Heillers diepe bewondering voor de improvisaties van Piet Kee (drie maal winnaar vanaf 1953) in Haarlem. Diep onder de indruk, klinkt in zijn brieven aan Erna bijna vertwijfeling aan zijn eigen kunnen door.

Voor iedereen die geïnteresseerd is in de naoorlogse (Nederlandse) orgelcultuur, wil ik tot slot Planyavsky's biografie van harte aanbevelen. Het boek laat zien hoe, aanvankelijk onafhankelijk van Marcussen of Nederland, idealen van de *Orgelbewegung* zich ontwikkelden en hoe deze na verloop van tijd – onder andere door 'Haarlem' en de mogelijkheden van massale productie van plaatopnames – een steeds internationaler allure kregen. De persoonlijke inslag zorgt ervoor dat je als lezer nauwelijks ontkomt aan affectie voor de Heillers.

JAAP JAN STEENSMA

De orgelmakers Loret

Sinds 2007 timmert de vereniging Brabantse Orgelfederatie danig aan de weg. Doelstelling is het bevorderen van de orgelcultuur, in het bijzonder die in Noord-Brabant. Onder meer door de krachten van verschillende orgelkringen te bundelen, poogt men de belangstelling voor het orgel te consolideren en te vergroten. De federatie dient eigenaren van advies wat betreft het beheer van de orgels en er is een begin gemaakt met de inrichting van een informatie- en documentatiecentrum.

In deze aandachtssfeer is de publicatie te plaatsen die het licht zag in september 2011, een boek met de titel *De orgelmakers Loret en hun orgels in Nederland*. De werkomvang van de Lorets is enorm: de twee meest productieve telgen van de familie bouwden bij elkaar zo'n achthonderd orgels. Tussen 1838 en 1880 werden er ongeveer vijftig instrumenten van François Bernard en zijn zoon Camille Loret in Nederland geplaatst. Daarvan bestaan er

5) Anton Heiller, Passacaglia in C [sic] (1940/42), uitgegeven door Thomas Schmögner bij Doblinger (Wenen 1995).